

Proměna hlavních stabilizačních prvků jezídského náboženství v odlišných geografických oblastech

Petr Kokaisl – Ivo Budil

DOI: 10.21104/CL.2022.3.03

The Transformation of the Main Stabilizing Elements of the Yazidi Religion in Different Geographical Areas

Abstract

The paper shows that the stabilizing and anti-assimilationist elements of the Yazidi religion in Yazidi groups differ quite markedly by cultural-geographical units, i.e., – between Yazidis in Iraqi Kurdistan, Caucasian and Central Asian Yazidis, and also those in Western European diasporas. By means of examples from the main elements of the Yazidi religion, the article highlights their different social and religious stabilizing functions. The individual religious elements (and their functions) that Yazidis consider important vary quite significantly not only over time but particularly over geographical space. Those religious elements and injunctions (e.g., emphasis on marriage rules) that can significantly stabilize Yazidi society in Iraqi Kurdistan can, conversely, just as significantly destabilize Yazidi society in the diaspora (especially in Western Europe).

Key words

Yazidis, Kurdistan, diaspora, Caucasus, Central Asia, religious stability

Acknowledgment

European Regional Development Fund – Project “Sinophone Borderlands – Interaction at the Edges” CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000791.

Contact

doc. Ing. PhDr. Petr Kokaisl Ph.D., prof. h. c., Česká zemědělská univerzita, Kamýcká 129, 165 00 Praha, Czech Republic; e-mail: pkokaisl@seznam.cz.

ORCID iD: 0000-0002-0702-5046

prof. RNDr. Ivo Budil Ph.D., DSc., Česká zemědělská univerzita, Kamýcká 129, 165 00 Praha, Czech Republic; e-mail: ivo.budil@mup.cz.

Jak citovat / How to cite

Kokaisl, Petr – Budil, Ivo. 2022. Proměna hlavních stabilizačních prvků jezídského náboženství v odlišných geografických oblastech. *Český lid* 109: 329–350. <https://doi.org/10.21104/CL.2022.3.03>

Cíl práce

Tento článek si klade za cíl ukázat hlavní stabilizační prvky jezidského náboženství jak pro jezidskou komunitu, tak i pro samotné jezidské náboženství. Jezidské náboženství není výrazně centralizované, což vede ke značným věroučným odchylkám mezi Jezídy¹ žijícími v geograficky odlišných oblastech – v centru náboženství v iráckém Kurdistánu, v postsovětských republikách (zejména v Arménii a Gruzii), kam Jezídi migrovali od 19. století, a v západní Evropě – především v Německu, kde se v současnosti nachází největší diaspora s přibližně 200 000 až 250 000 Jezídy (Aldonani – Agojan 2021), kam odcházeli v největším počtu především po genocidě ze strany Islámského státu a největším masakru Jezídů v roce 2014. Přes obrovské věroučné rozdíly si Jezídi v různých částech světa zachovávají pozoruhodnou jednotu ve vztahu k celosvětové jezidské komunitě – nehledě na značné odchylky, považují se za příslušníky jediného (jezidského) náboženství. Náboženská jednota ovšem vůbec nevytváří jednotu etnickou. Ta je u Jezídů velmi rozrůzněná a zahrnuje jak důraz na propojení etnicity a náboženství, tak i jejich vlastní etnické vnímání jako Kurdů, nebo (především ze strany okolí) dokonce Arabů.² Naopak ze strany některých Kurdů (nevyznávajících jezidismus) se objevuje snaha využít jezidské náboženství pro posílení starobylosti kurdského národa (jezidismus jako původní náboženství Kurdů).

Tato práce vychází z terénního výzkumu mezi Jezídy (a Kurdy) v postsovětských republikách (v Gruzii v roce 2018, v Kazachstánu a Kyrgyzstánu v roce 2019, Arménii v roce 2021) a v Německu (v roce 2021). Respondenti byli získáváni prvotně referenčním výběrem prostřednictvím jezidských center nebo správců chrámu, kteří poskytli další kontakt na své známé (metoda sněhové koule / snowball sampling). Při použití této metody v jezidském prostředí došlo k určité disproporcii mezi muži a ženami (převaha mužů mezi respondenty), což je ale typické i pro jiné společnosti s patriarchálními rysy. Z Iráku jsou informace o jezidské komunitě zprostředkované – iráčtí Jezídi byli kontaktováni během jejich návštěv u usazených příbuzných

1 V tomto článku se pro příslušníky jezidské komunity používá velké písmeno (Jezídi), čímž se vyjadřuje primárně příslušnost k etnické skupině, a až druhotně ke skupině náboženské. Důvodem je celá řada atributů, které naplňují vnímání jezidismu jako etnické skupiny. Tyto atributy jsou ovšem geograficky rozrůzněné – zatímco na Kavkaze dochází ke všestrannému vnímání Jezídů jako etnika, v části iráckého Kurdistánu nebo v diaspoře tomu tak vždy není, a může převažovat jejich vnímání jako primárně náboženské skupiny.

2 Adí jako nejvýznamnější osobnost jezidismu byl příbuzensky spjat s dynastií Umajjovců, a proto se zejména v arabských politicky zaměřených textech objevovalo označování Jezídů jako Arabů.

v Německu. Další údaje o situaci v Iráku byly získány prostřednictvím arménských Jezídů navštěvujících pravidelně místa s jezídským osídlením v Iráku.

Sekundární data prezentovaná v tomto příspěvku vychází především ze zahraniční literatury – snahou bylo neopomenout přední specialisty zabývající se jezídským náboženstvím, zejména Philipa Kreyenbroeka, Khannu Omarkhaliovou, Artura Rodziewiczze nebo Eszter Spätovou. V českém jazyce jsou k dispozici například práce Karla Černého (2017), který si všímá zejména vynucené migrace Jezídů, nebo lze doporučit kapitolu z kolektivní monografie *Ve stínu islámu* z pera Petra Kubálka (2015).

Jezídismus

Jezídismus nepatří k náboženství, které by mělo svého jednoznačného zakladatele, a zřejmě pro svoji spojitost se zoroastrismem je podle samotných Jezídů jedním z nejstarších náboženství světa. V této souvislosti poukazují někteří autoři (Kaczorowski 2014) na propojenost jezídismu s dalšími náboženskými systémy – stvoření Sedmi božských bytostí a zprostředkovatelských sil na počátku času vede také k ustavení hierarchie nadpřirozených bytostí, která je v zoroastrismu, hinduismu a jezídismu do určité míry podobná – nejvyšší bytosti, svaté bytosti a antropomorfní bytosti, které jsou podle Kreyenbroeka a Rashowa srovnatelné se svatými (Kreyenbroek – Rashow 2005: 22).

Přesto se nejstarší informace o Jezídech nacházejí až ve spisech středověkých historiků a geografů Blízkého východu, kdy žil jeden z nejvýznamnějších představitelů jezídismu šejch Adí (šejch Adí ibn Musáfir) z přelomu 11. a 12. století. Zatímco pro irácké Jezídy je tento šejch přímým vtělením Boha a jeho společníci pozemským projevem některého z andělů (Spät 2005: 54), jako duch pobýval sedm let v ráji a je zároveň posledním jezídským prorokem, arménští Jezídi jsou při jeho definici jako přímého vtělení Boha mnohem opatrnější. Podle arménských respondentů nelze o Adím mluvit ani jako o prorokovi, protože pokud žil až v 11. a 12. století, pak by svým proroctvím oslovil pouze malou část lidí – skuteční proroci jsou pouze ti starozákonní, protože se obrací ke všem lidem a jejich proroctví má celosvětový dosah (respondent z Arménie, 56 let, šejch, 2021). Zpochybňování šejcha Adího jako hlavního jezídského proroka ovšem nelze vztahovat na všechny arménské Jezídy, mezi kterými lze pozorovat přinejmenším dva směry. Jak ukázal terénní výzkum, lze velmi zhruba říci, že jeden z těchto směrů považuje za správné a neporušené předávané učení od Jezídů z iráckého Kurdistánu, zatímco druhá skupina považuje učení iráckých Jezídů za velmi problematické a náchylné k přejímání prvků, které

jsou se správným jezídským učením někdy v přímém rozporu. Přesto je hrob šejcha Adího v iráckém údolí Lališ jak pro irácké, tak i pro všechny arménské Jezídy velmi posvátným místem.

V souvislosti s Adím je pozoruhodné, že byl z hlediska muslimů (Ibn Tajmíja ve 14. století) považován za upřímného muslima, který se řídil Pro-rokovou sunnou – samotní Jezídi totiž byli ze strany muslimů obviňováni z kacířství, které proti nim vznesla islámská ortodoxie. O „podivné“ víře Jezídů proto psalo mnoho významných islámských historiků, právníků a geografů (Maisel 2013). Dodnes se objevují v muslimském tisku názory, že jezídismus je „deviantní a pomýlená sekta“ (Alyazidiat eaqayid munharifat 2013). Adí je ovšem z hlediska Jezídů považován za hlavní osobu a inovátora jezídského náboženství, který přišel Jezídům pomoci v těžké situaci.

Jezídské náboženství ve vztahu ke vzniku světa a člověka neodděluje mytickou dobu, kterou nelze datovat, od doby historické. Zejména v křesťanství a částečně i v židovství jsou události mytického charakteru poměrně striktně odděleny (i když ortodoxní/rabínský judaismus také neodděluje mytické a historické období). Na události, které nemají dataci (stvoření světa a člověka, stanovení Božího řádu, porušení tohoto řádu člověkem a trest), navazují časově relativně dobře definované události – vznik vyvoleného národa, proroci... až v případě křesťanství příchodu Vykupitele. Horizont mýtu je zde jasně patrný, na rozdíl od počátků jezídského náboženství, které Jezídi spojují se stvořením světa. Všechny tyto události mají naprosto konkrétní časovou dataci, podobně jako stvoření prvního člověka Adama. Zcela konkrétní dataci má i završení dějin včetně dat, která na tato završení ukazují.

Podle jednoho z respondentů, jezídského fakíra (tedy jednoho z nejvýše postavených jezídských duchovních) z Arménie (rozhovor veden v roce 2021), má trvání světa číslo plnosti 7 000 let. Z nich už uběhlo 6 047 let (v roce 2021) a do završení dějin tedy zbývá ještě 953 let. Důležitou roli mají i data vymezující „století hrůz“ – rok 1914 jako začátek událostí spojených s pronásledováním Jezídů v Osmanské říši až k roku 2014, kdy došlo ze strany Islámského státu k masakru Jezídů v Iráku.

Tato exaktnost v dataci může být pro některé pozorovatele zvenčí jen velmi těžko akceptovatelná, ovšem pro Jezídy má velký význam pro řazení událostí do určitého jednotného rámce, ve kterém se neděje nic nahodile, ale podle daného řádu. Tato exaktnost v dataci, která se vymyká našemu náhledu na svět, nemusí vůbec znamenat doslovné chápání této datace, ale může ji symbolicky zastupovat: s datací se sice navenek zachází jako s přesnou, ale fakticky tato přesnost nemá primární důležitost. Na to poukazuje například Evans-Pritchard (1965: 21), který varuje před nesprávným chápáním náboženských symbolů v kulturně vzdálených společnostech.

S analogickou situací se lze setkat například v knihách Starého zákona, kde je evidentní, že Mojžíšovy knihy nemohl sepsat Mojžíš (je v nich popisována Mojžíšova smrt), nebo v případě knihy proroka Izajáše, která zahrnuje soubor prorockých výroků z různých dob, jen navenek propojených Izajášovým jménem.

Typické prvky jezídismu

Určit univerzálně platné typické prvky jezídismu je možné pouze částečně, protože Jezídi žijící v geograficky odlišných místech chápou tyto prvky někdy velmi různě.

Věrouka

Člověk je bytost stvořená Bohem, který předal řízení světa sedmi andělům, z nichž hlavní je Anděl páv Melek Táús (Táusí Malak). Už v tomto případě nepanuje mezi Jezídy úplná jednota – iráctí Jezídi přiznávají andělům skutečnou vládu nad světem a role Boha se jeví spíše jako pasivní. Naproti tomu kavkazští Jezídi, zřejmě i vlivem křesťanského okolí, chápou Boha a jeho projevy mnohem dynamičtěji. Andělé v jejich pojetí mají mnohem blíže andělům z židokřesťanské tradice jako poslové a blízcí služebníci Boha. Ani role Anděla páva není u všech jezídských skupin stejná, a může mít i velmi odlišné chápání. Podle některých arménských Jezídů z nejvyšší duchovní skupiny šejchů došlo postupem času k nesprávnému předávání a pochopení věrouky – podle nich je Anděl páv symbolickým označením biblického archanděla Michaela, bojovníka proti ďáblu. Protože je ďábel symbolizován hadem a páv je například podle sanskrtu označován jako Majúra (zabiják hadů), archanděl Michael získal tuto přezdívku Anděl páv. Někteří Jezídi podle tohoto respondenta zbožštili Anděla páva natolik, že se mu dokonce klaní způsobem, který je vyhrazen pouze Bohu (respondent ze skupiny šejchů, 58 let, Jerevan 2021).

Různá role je přisuzována i významným osobnostem jezídismu – od jejich zbožšťování přes chápání jako proroků až k jejich chápání jako „pouze“ významným lidem. Monoteismus jezídů je patrný například v modlitbě iráckých jezídů, která byla přijata jako vyznání víry (Šahdá díní): „*Vyznáním mé víry je jeden Bůh, sultán šejch Adí je můj král, sultán Jezíd je můj král, Melek Táús je Vyznáním a mou vírou. Z Boží vůle jsme Jezídové, jsme nazýváni jménem sultána Jezída. Budiž pochválen Bůh, že máme své náboženství a své společenství.*“ (Asatrian – Arakelova 2003: 3–4)

Jezídismus je monoteistickým náboženstvím s řadou prvků z předislámského staroperského období, s vlivy súfijské mystiky a obsahuje prvky

zoroastrismu, judaismu, křesťanství a islámu. Vliv řady náboženství na jezídskou věrouku uznávají téměř všichni Jezídi a pro správné pochopení svého náboženství doporučují jezídské náboženské autority pečlivé studium Bible (Starého i Nového zákona), Koránu i Avesty (respondent ze skupiny šejchů, 58 let, Jerevan 2021).

Sňatky

Jedná se o uzavřené náboženství, kde uzavření sňatku mimo komunitu (a kastu) vede k vyloučení ze společnosti. Je běžné a velmi žádané uzavřít sňatek bratrance se sestřenicí. Jezídi, kteří uzavřou sňatek mimo komunitu, jsou ostrakizováni.

Na jednu stranu přísná endogamie působí proti asimilaci Jezídů většinou společností, na druhou stranu její striktní dodržování může vést k lidským neštěstím. To se projevilo například po genocidě Jezídů v iráckém Šingálu (arabsky v přepisu do češtiny Sindžár) v roce 2014, kdy jezídské autority (např. náboženský hodnostář bába šéch) jasně prohlásily, že děti počaté v důsledku znásilnění jezídských žen ne-jezídy nemají právo na narození (Rodziewicz 2018: 76; Nicolaus – Yuce 2017: 213). Jezídské ženy jsou pak nuceny volit mezi tím, zda opustí své děti narozené po znásilnění a vrátí se do svých jezídských komunit, nebo zůstanou se svými dětmi. Důsledkem toho byl vysoký počet potratů mezi přeživšími jezídskými ženami a velká míra úmrtnosti těchto žen v souvislosti s potraty (Goodman et al. 2020; Greaser 2018).

Důraz na endogamii se stává do značné míry problematickým mezi Jezídy žijícími v západoevropských komunitách, kde občas musí snášet posměšky ze strany příslušníků většinové společnosti – ti mají v některých případech jezídismus spojený jen a pouze s příkazem endogamie (respondentka původem z Iráku žijící v Německu, 32 let).

Jazyk

Jedná se o skupinu, která hovoří „kurdsky“ – s tím ovšem celá řada Jezídů (především v Arménii a do jisté míry v Šingálu/Sindžáru) nesouhlasí a svůj jazyk považuje za jezídštinu (ézdíkí). Vzhledem k tomu, že největší počet Jezídů žije v oblasti iráckého Kurdistánu, kde je v údolí Láliš i hlavní jezídské centrum, většina Jezídů považuje za svůj rodný jazyk většinový jazyk oblasti – kurmándží, což je dialekt kurdštiny. Tento dialekt používají i Kurdové ve východních regionech Turecka a na severu Sýrie.

Poměrně malá část Jezídů žijících v dvojměstí Bashiqa/Behzaní v severním Mosulu používá jako rodný jazyk arabštinu. V této oblasti došlo k ně-

kolika násilným asimilačním akcím iráckého režimu a strany Baas v letech 1965, 1973–75 a 1986–89 (Açıkyıldız-Şengül 2018: 150, 156).

Jezídští respondenti žijící na území bývalých sovětských republik (Arménie, Gruzie, Rusko) v naprosté většině případů na otázku týkající se jejich jazyka odpovídali, že jejich jazykem je jezídština, naproti tomu Jezídi z Kazachstánu se považují za etnické Kurdy, jejichž původním jazykem je kurdština, ale v mnoha případech mají jako rodný jazyk ruštinu.

Svátky a rodinná obřadnost

Na základě dat z terénního výzkumu lze říct, že u mnoha jezidských svátků nepanuje shoda, zda jsou „opravdové“ jezidské. Mnoho svátků, které slaví Jezídi v Kurdistánu, jsou sice známé u Jezídů v diaspoře, ale pouze u starší generace – existuje hodně svátků, o kterých mladí lidé ani nevědí. Většinu z nich slaví jen málo nebo vůbec.

Důležitým obřadem v jezidském náboženství je obřízka. Ta je na některých místech spojena se zvláštním zvykem známým jako karíf/kirív, při němž může být jezidský chlapec v severním Iráku podroben obřízce na kolenou muslimského muže, čímž se vytvoří forma patronátu (Guest 2012: 37). Jako patron obřezávaného mladého Jezída totiž vždy bývá vybírán dospělý muž z řad nejezidských sousedů, který pak pořádá hostinu. Dnes jde nejčastěji o arabské či kurdské muslimy, dříve šlo často také o křesťany či židy, kteří jsou kamarády či kolegy otce. Rituál zakládá a posiluje pouto mezi oběma rodinami s odlišným náboženstvím, které se nadále navštěvují a vzájemně podporují (Černý 2017: 26).

Obřízku naopak striktně odmítali Jezídi, kteří přišli do Arménie v 19. a 20. století kvůli pronásledování od muslimů (často Kurdů), protože se neprováděním obřízky chtěli od svých utlačovatelů odlišit. Dodnes arménští Jezídi obřízku neprovádí, i když je jiní Jezídi kvůli tomu nepovažují za plnohodnotné Jezídy – například při návštěvě posvátných míst v iráckém Kurdistánu jim místní Jezídi bránili účastnit se obětování ovce (kurban), protože podle nich to mohou dělat jen ti, kdo jsou obřezaní (respondent z Arménie, 30 let).

Původně byla s obřízkou spojena i další rodinná slavnost – první střihání vlasů (*bisk*), které provádí šejch. V oblastech, kde se obřízka neprovádí (Kavkaz), zůstává samotný *bisk* nejdůležitějším rodinným obřadem (respondent z Arménie, 30 let).

Některé svátky slaví pouze určité jezidské rody, a to jak v Kurdistánu, tak i v německé diaspoře – například svátek *bátizmí* slavený na konci prosince, při kterém se rozdávají pletené nitě *básimbáří*, připravují pouze Jezídi, kteří patří do rodu Jelka, ale oslavy navštěvují Jezídi i z jiných rodů a kast (Doboš 2021).

Jezídi v arménské diaspoře slaví řadu svátků společně s křesťanskými Armény – obsah těchto svátků pak může být vysvětlován jako připomínka některého z prvků jezidského náboženství. Protože je v jezidismu zakomponována řada křesťanských prvků, může jít o slavení přímo křesťanských svátků (například Vánoce, během kterých řada arménských Jezídů navštěvuje křesťanské bohoslužby, nebo tzv. *svátek lásky*, který se překrývá se svátkem sv. Valentina). Pro gruzínské Jezídy je samozřejmé, že slaví svátek sv. Jiří, který je státním svátkem v celé Gruzii (respondent z Tbilisi, 42 let).

Prolínání jezidismu s křesťanstvím na Kavkaze i na úrovni slavení svátků je na jednu stranu ukázkou příkladného mezináboženského soužití trvající zhruba 100 let. Na druhou stranu vyvstává otázka, zda toto soužití není výrazně asymetrické – Jezídi přejímají řadu prvků křesťanské věrouky i praxe, ale arménští křesťané se s jezidismem takto neztotožňují.

Přesto je i u arménských Jezídů několik svátků, které jsou typicky jezidské – mezi nimi vyniká jezidský Nový rok slavený první dubnovou středu (nejedná se o *nowruz*, slavený rovněž Kurdy). Na tento svátek se pečou koláče *kilóč* a malují se vajíčka. Dalším typickým svátkem Jezídů na Kavkaze je svátek stvoření (Ídá Ézíd) v prosinci. Některé svátky se začaly slavit až po rozpadu Sovětského svazu, když mohli arménští Jezídi navštívit Kurdistan a po návratu domů zavedli jejich slavení – například svátek *Čáršamá sór*. Kromě těchto svátků patří do jezidské obřadnosti i vzpomínka na zemřelé, kdy se navštěvují hřbitovy a pak následuje pohostění – přestože obsah tohoto svátku je stejný v Arménii i v Iráku, slaví se v odlišných měsících (respondent z Jerevanu, 30 let).

Hlavní stabilizační prvky jezidského náboženství

Jezidské komunity mají bohaté historické zkušenosti s mnoha pokusy o jejich asimilaci do většinové společnosti. Přesto dokázali Jezídi ve velké míře asimilačním tlakům odolat, a to díky specifické roli jezidského náboženství. To není dáno jen věroukou (samotná věrouka není u Jezídů navíc nijak striktní), ale především tím, že jezidismus tvoří nábožensko-sociální systém zasahující do všech oblastí lidského života.

Provedený výzkum ukázal, že jezidské náboženství je pozoruhodně komplexním systémem, který zahrnuje a uspořádává jak transcendentní potřeby člověka, tak i velmi přesně způsob každodenního nenáboženského života. Obě tyto části jsou velmi těsně propojeny. Jezidismus se tak stal tvůrcem specifické kultury, která zahrnuje prvky od náboženských projevů a morálních zásad přes používání jazyka až ke způsobu výběru partnerů. Znalost a dodržování těchto zásad pak působí jako velmi silný stabilizační a protiasimilační faktor a vede k udržování vyhraněného nábožensko-etnického povědomí.

Endogamie

Co v minulosti udržovalo jezídskou komunitu kompaktní, byla beze-sporu sňatková pravidla a značný důraz na endogamii. Protože nemáme dostatek informací o hlavních projevech jezídismu z doby před působením šejcha Adího (11.–12. století), původ hlavních jezídských pravidel a zákonů máme – podle jezídské tradice – právě z období jeho života. U mnoha v současnosti typických jezídských projevů ovšem nelze jednoznačně datovat jejich původ.

Přísná sňatková pravidla nejsou samozřejmě typická jen pro Jezídy – řada náboženských minorit na Blízkém východě (křesťanští Arméni, Alavité, Drúzové) rovněž zakazovala uzavírání sňatků mimo svoji náboženskou skupinu (Nisan 2015: 94, 115, 157).

U Jezídů jsou ovšem tato sňatková pravidla nej přísnější. Došlo ke vzniku tří hlavních dědičných skupin (často označovaných jako kasty) a jejich ukotvení v jezídském učení. Vzhledem k tomu, že se člen může narodit pouze do příslušné dědičné skupiny a přestup mezi dědičnými skupinami je vyloučen, existuje již po staletí jasné rozdělení úkolů pro jednotlivé rody. Toto přísné oddělování mělo také zabránit mocenským bojům mezi skupinami a podpořit efektivní a koordinované soužití všech Jezídů. Díky příkazům endogamie, které jsou hluboce zakořeněny v náboženském systému, se Jezídové dokázali po staletí společensky organizovat, a to navzdory četným vyhlazovacím kampaním.

Každý Jezíd patří od narození až do své smrti do jedné ze tří hlavních skupin:

- Skupina šejchů se dělí na tři linie, jejichž členové nesmí mezi sebou uzavírat sňatky, sňatky lze uzavřít pouze v rámci stejné linie.
- Skupina pírů se skládá ze dvou linií, jejichž členové mohou mezi sebou až na výjimky uzavírat manželství (Aldonani – Agojan 2021). Kreyenbroek (1995: 132) uvádí ve skupině pírů čtyři hlavní skupiny, které se dále dělí na dvě až tři podskupiny.
- Třetí a nejpočetnější skupinou jsou mirídi; ti mají v rámci této skupiny povoleno uzavírat manželství bez dalšího omezení (Aldonani – Agojan 2021).

Šejchové a pírové mají zvláštní úkol starat se o mirídy po náboženské a duchovní stránce, vyučovat je náboženským naukám a vykonávat společenské funkce. V některých jezídských komunitách v Evropě se duchovní vazba mezi šejchy a mirídy vytrácí a redukuje se na výběr náboženského poplatku *fitó*, který jsou mirídové povinni platit šejchům (Kreyenbroek 2009: 75).

Odpovědnost jednotlivých dědičných skupin se však vztahuje výhradně na náboženské záležitosti a výslovně se nevztahuje na světskou hierarchii. Vztah

mezi těmito třemi hlavními skupinami odpovídá duchovně-náboženskému sourozenskému vztahu, a z tohoto důvodu je manželství dvou lidí z různých dědičných skupin považováno za náboženský incest. Proto jsou Jezídi, kteří jsou pevně zakořeněni ve svém náboženství, v tomto ohledu velmi striktní.

Podle respondenta z Arménie (muž, 59 let, příslušník skupiny mirídů, 2021) je v jezidské komunitě důraz na endogamii absolutní. Ještě v dobách SSSR studoval na Ukrajině, kde si našel dívku – Ukrajinku, se kterou se dokonce zasnoubil. Ovšem po návratu do Arménie na něj příbuzní a celá komunita vyvíjela tlak, že v žádném případě není možné, aby uzavřel sňatek s ženou mimo jezidské společenství. Protože nechtěl s jezidskou komunitou zpřetrhat vazby, souhlasil se sňatkem s jezidskou dívkou ze skupiny mirídů, do které také patří.

Stabilizační prvek jezidských sňatkových pravidel se ovšem může v diaspoře stávat problematickým, protože naráží na nepochopení a odmítání okolní společnosti. I v diaspoře, která je považována za bezpečnou, jako například v Německu, nejsou Jezídové ušetřeni diskriminace a rasismu. Jejich tradice a kultura jsou označovány za cizí a překážející integraci. Většinová společnost, ale i ostatní přistěhovalecké komunity v Německu problematiku jezidismu často redukuje na nucené sňatky nebo endogamii a Jezídy napadají urážlivými výrazy jako „inbrední sekta“ (Aldonani – Agojan 2021).

Přísné pravidlo endogamie se začíná v současné německé diaspoře porušovat i z důvodu rostoucí emancipace žen. Preference tradičního uzavírání manželství ze strany starších generací a vysoké ceny za nevěsty vytváří ekonomickou propast, v rodinách dochází ke konfliktům a mladí lidé v některých případech odchází z domova – to výrazným způsobem rozděluje a oslabuje jezidskou komunitu v Německu (Doboš 2021).

Etnicita a pronásledování Jezídů

Náboženství má v některých ohledech velmi podobné vlastnosti jako etnicita (vnímání příslušnosti k určitému etniku). Ernst Gellner (2008: 7) zmiňuje jednu z definic národa, podle které dva lidé patří ke stejnému národu, když uznají jeden druhého za náležejícího ke stejnému národu.

Totéž je možné vztáhnout i na náboženství – i v něm je zapotřebí dvojího uznání příslušnosti. U centralizovaných náboženství vzniká formální příslušnost k církvi například křtem a následným zápisem do křestní matriky, v judaismu je nutné narodit se židovské matce (proto konverze k judaismu bývají obtížné a u některých směrů zcela nemožné), v mnoha případech se s touto situací lze setkat i v hinduismu. Podobný přístup k náboženské příslušnosti mají i Jezídi, kteří vyžadují přísnou endogamii. To je ovšem jen první část toho, být příslušníkem určitého náboženství – *stal jsem se*

příslušníkem určitého náboženství nějakým iniciačním obřadem nebo narozením a tuto příslušnost přiznávám a nezpochybňuji.

Druhá část podle zmíněné definice zahrnuje nutnou podmínku přijetí konkrétního člověka do náboženské skupiny a uznání touto skupinou – *ano, ty k nám patříš, jsi součástí našeho společenství*. Představitelé náboženských skupin mají různé prostředky, kterými lze jedince ve skupině udržet nebo ho potrestat vyloučením z komunity.

Miroslav Hroch (2021) Gellnerovu definici národa rozšiřuje: příslušníci národa si jsou vědomi toho, že patří k sobě a že jsou spojeni společnou minulostí, za druhé komunikují spolu navzájem intenzivněji než s okolními skupinami a za třetí tvoří pospolitost, ve které si jsou v mnoha ohledech rovni, i když jsou sociálně a profesně stratifikováni. I tuto definici národa lze velmi dobře aplikovat na jezidskou náboženskou skupinu. Vědomí společné minulosti je u Jezídů velmi silné a je splněna také podmínka rovnosti, i přes systém vzájemně nepropustných skupin, který – jak již bylo uvedeno výše – má ovšem spíše charakter duchovně-sourozeneckého vztahu. Na tomto místě se ukazuje důležitost toho bodu Hrochovy definice, ve kterém zdůrazňuje intenzivnější komunikaci členů náboženské skupiny. Právě proto, že členové náboženské skupiny v mnoha ohledech spolu více komunikují, stává se příslušnost k této skupině velmi významným identitotvorným prvkem. Z tohoto důvodu vnímají Jezídi možnou exkomunikaci (vyloučení ze společnosti) jako hluboký zásah do vlastní identity, čímž se stává sociální komunikace důležitou stabilizační součástí jezidského náboženství i celé jezidské společnosti.

Opět zde narážíme na problém stability společnosti, která může být upevňována náboženstvím. Francouzský filozof a religionista 19. století Ernest Renan si všímá mnoha zvláštností při vzniku národa a pokládá si otázku, jak je možné, „že Švýcarsko, které má tři jazyky, dvě náboženství, tři nebo čtyři rasy, je národem, když například Toskánsko, které je tak homogenní, jím není“? Jako hlavní důvod existence národa Renan spatřuje v tom, že národ je solidaritou, kterou tvoří pocit obětí, které byly a ještě budou přineseny (Renan 1882: 10, 27).

Budeme-li aplikovat Renanovu definici na Jezídy, pak prvek vnímání přinesených obětí zmiňovaných Renanem jako hlavní při tvorbě národa, je pro Jezídy zcela typický. Protože jejich pronásledování v dějinách probíhalo prvotně na náboženském základě, vytvářela se vzájemná solidarita, která měla všechny prvky, které jsou charakteristické pro etnickou skupinu. Hlavním atributem etnicity se tak nutně stalo náboženství a motiv náboženského pronásledování a až druhotnými atributy se stával jazyk, zvyklosti, geografická a státní příslušnost.

Motiv pronásledovaného národa je u Jezídů natolik silný, že se stal podstatnou součástí jezidské historické paměti i jezidské identity (nábo-

ženské i etnické). Jezídi jsou věčnou a bezbrannou obětí často nucenou ke zřeknutí se svého náboženství, což symbolicky dokazuje příběh o sedmdesáti dvou genocidách (firmánech/fermanech), které museli Jezídi vytrpět. V kurdštině/jezídštině se místo pojmu genocida používá „masová vražda“, pojem „ferman“ je perského původu a znamená „nařízení“, což odkazuje na několik dekretů v Osmanské říši, které od 16. století legitimizovaly násilí proti Jezídům (Six-Hohenbalken 2019). V 21. století při útocích Islámského státu (ISIS) v Iráku doplnily tento symbolický seznam další dva fermany. V roce 2007 byly při rozsáhlém islamistickém teroristickém útoku v Iráku zničeny dvě jezídské vesnice; tento útok je znám jako 73. firmán/ferman. Lpění na jezídských tradicích a odmítání islámu učinilo z iráckých Jezídů významný cíl teroristické skupiny ISIS a vedlo k rozsáhlejšímu 74. fermantu v roce 2014 (Goodman et al. 2020). Pro tyto krvavé události používají arménští Jezídi téměř výhradně pojem „genocida“, protože stejný pojem používá i většinová arménská společnost pro masakry arménskému obyvatelstvu ze strany osmanských Turků o sto let dříve.

Motiv jezídského pronásledování se výrazně objevil i při stavbě prvního jezídského chrámu v Arménii ve vesnici Aknalič, který je zároveň největším jezídským chrámem na světě. Cesta od hlavní brány k chrámu je lemována sochami, které představují významné kulturní jezídské představitele, ale největší prostor je dán skulpturám představujícím oběti jezídských (i arménských) genocid – jak v Osmanské říši, tak i na území dnešního Iráku. Motiv pronásledovaného jezídského národa se objevuje i v kulturní místnosti, kde je památník jak obětem genocidy jezídů v Iráku v roce 2014, tak i zemřelým jezídským mužům, kteří se spolu s Armény účastnili bojů o Náhorní Karabach v roce 2020.

Na často pokládanou otázku, zda jsou Jezídi skupinou spíše konfesní, nebo etnickou, nelze jednoznačně odpovědět. Samotné položení této otázky totiž vychází z chápání národa jako specificky evropského fenoménu. V Evropě je užívání termínu „nationalism“ chápáno jako označení identity s národem, který je definován mimo jiné společným vlastním jazykem, jak to je běžné u většiny národů evropských, ale jen zřídka na ostatních kontinentech. Protože být národem je v současnosti téměř na celém světě považováno za cosi prestižního, a hlavně implikujícího určitá práva, ale také, ba především, to zahrnuje jisté politické a mocenské ambice, představitelé řady skupin mají potřebu dokazovat splnění všech atributů národa (Hroch 2021).

To je jedním z důvodů, proč se objevuje ze strany některých jezídských představitelů snaha kodifikovat jezídský jazyk a oddělit ho od některých z dialektů kurdštiny a naopak ze strany představitelů kurdského etnika využít starobylost jezídského náboženství a posílit tím kulturní starobylost Kurdů. Kurdština by tak mohla být prostřednictvím jezídismu považova-

ná za nejstarší a nejlepší jazyk, protože je to jazyk Boha, kterým mluvil s Adamem (Al-Hasani 2017).

Mezi samotnými Jezídy shoda ohledně jejich etnické sebeidentifikace nepanuje. Podle odhadů žije 200 000 Jezídů v izolovaných kurdských údolích a horách Blízkého a Středního východu, Kavkazu a Zakavkazska, rozdělených mezi Turecko, Sýrii, Írán a kavkazské republiky bývalého SSSR (Arménie, Gruzie, Ázerbájdžán a jižní Rusko) (Khenchelaoui – Burrell 1999). Část Jezídů žije i ve středoasijských republikách bývalého SSSR – na toto území se dostali v rámci stalinských přesunů nespolehlivých národů z Kavkazu ve 30. a 40. letech 20. století společně s Kurdy (Nadirov 2003: 11–14).

Jádro komunity však žije v Iráku, kde je otázka jezídské sebeidentifikace zřejmě nejožehavější. Kurdové si uvědomovali, že přesvědčit Jezídy o jejich „kurdsosti“ jim usnadní provádět politiku, která není jen vojenská a ekonomická, ale také kulturní. Již před druhou světovou válkou se kurdská inteligence snažila označit jezídské náboženství za původní náboženství všech Kurdů. Naopak za režimu Saddáma Husajna byla snaha Jezídy přesvědčit, že jsou Arabové, třeba i tím, že hlavní reformátor jezídismu šejch Adí byl Arab, potomek Umajjovců (Rodziewicz 2018).

Írácká ústava považuje Jezídy za náboženskou skupinu, ne etnickou. Proto se někteří z nich etnicky ztotožňují s Kurdy a sami sebe označují za „jezídské Kurdy“, jiní za „Araby“, „Íráčany“, nebo pokud jsou příznivci vytvoření samostatného státního celku Kurdistánu, označují se dokonce za „Kurdistáncé“ (*nejsme Kurdové, ale náš jazyk je kurdština, nechceme se izolovat od Kurdistánu, který je naší vlastí*) (Nicolaus – Yuce 2017: 217). V tomto ohledu jsou zřejmě nejvíce vyhranění Jezídi v Arménii nebo v Gruzii, kde stát oficiálně uznává Jezídy jako samostatné nekurdské etnikum. Naprostá většina těchto Jezídů se považuje za samostatný jezídský národ, jak téměř pravidelně odpovídali respondenti – *my jsme samostatný národ, nejsme Kurdové, ti mají jiný jazyk i náboženství*.

Zcela opačně ovšem na svou etnicitu pohlíží nejvyšší představitelé německých Jezídů Hasan Dútár a pír Fakír Alí, kteří podle svého vyjádření v roce 2000 jednoznačně akcentovali kurdskou etnicitu: *„Je jedno, jak moc říkáme, že jsme Jezídové, ale když se to nespojí s kurdskou národností, je to jako strom bez kořenů a plodů. Jezídové však nejsou národ. Je to víra, náboženství, stejně jako buddhismus, křesťanství a islám. Naším náboženstvím je jezídismus a národem jsme Kurdové. Jezídismus je od počátku hlavním náboženstvím všech Kurdů. Říkáme: Krev není voda. Kurdy spojuje krev. Víra přijde později.“* Podobně se vyjadřoval i kurdský politický vůdce Abdullah Ócalan v roce 1999: *„Jezídismus je naše tisíciletá víra a my nemáme právo ji poslat do zapomnění. Nelze vylučovat ani jiná náboženství. Prostě bereme všechno užitečné s sebou do budoucích časů a odmítáme nánosy, vše, co nám překáží, brání nebo škodí...“* (Nadirov 2003: 209).

Tato definice jezídismu vychází z politického chápání národa – přihlášení se k určitému národu není v takovém případě prvotně odrazem etnického citění, ale snahou realizovat politické cíle. Právě z politických důvodů tedy často dochází k přijímání nebo odmítání kurdské etnické identity.

Odmítání kurdské etnicity ze strany Jezídů především v Arménii a Gruzii má i historické důvody. Staletí pronásledování a diskriminace Jezídů ze strany jejich muslimských spoluobčanů Kurdů (často v mnohem větší míře než ze strany jiných národů), jakož i rysy jezidského náboženství (např. endogamie) přispěly k izolaci Jezídů od ostatních Kurdů. Vyhlazování Jezídů muslimskými Kurdy (a nejen jimi) z náboženských důvodů přispělo k posílení jezidské konfesní identity a do jisté míry k její etnizaci.

Druhým závažným důvodem, proč se právě gruzínští a arménští Jezídi v největší míře považují za samostatný jezidský národ, je i vliv státních zásahů. Zatímco v jiných zemích se musí Jezídi v mnoha ohledech vymezovat vůči většinové společnosti, v Arménii se ze strany státních představitelů setkávají spíše s podporou a deklaracemi zdůrazňující podobný osud Arménů a Jezídů během častých pokusů o jejich asimilaci, nebo dokonce o jejich vyhlazení. Naprostá většina Jezídů žijících v postsovětském prostoru má vazbu na Arménii, odkud Jezídi odcházeli do Gruzie (už od 19. století), Střední Asie (v rámci vysídlování Kurdů během stalinských represí ve 30. letech 20. století), Ruska, Ukrajiny (především po rozpadu SSSR).

Příchod Jezídů do Arménie je v největší míře spojen s pronásledováním Jezídů v Osmanské říši (Gökçen – Tee 2010). Ovšem ani na novém místě – v carském Rusku – se s jezidskou identitou příliš nepočítalo. Při jediném sčítání z carského období z roku 1897 se Jezídi neobjevují ani jako národnost, ani jako náboženství.

Ve všech sčítáních během trvání SSSR se objevuje jezidská národnost pouze v roce 1926: Všichni Jezídi podle údajů z tohoto sčítání žili v Zakavkazské SFSR (území dnešní Arménie, Gruzie a Ázerbájdžánu) v počtu 14 523 osob (Vsesojuznaja perepis' 1928). Sčítání lidu v roce 1926 totiž zahrnovalo všechny menší etnické skupiny, včetně těch, které byly označeny jako součást větších národů (Akopjan 2020).

Při sčítání obyvatel v roce 1937 byli sice Jezídi uvedeni v seznamu národností (jako podmnožina Kurdů) (Slovar nacionalnostej 1937), ale výsledky tohoto sčítání nebyly publikovány z důvodu výrazného poklesu obyvatelstva SSSR a také proto, že v rozporu s oficiální sovětskou ateistickou propagandou se jako „věřící“ označilo více osob než „nevěřících“. Při všech dalších sovětských sčítáních se pak náboženská příslušnost už nezjišťovala (Čumakova 2012). V sovětských dobách byli tedy Jezídi označováni jako Kurdové, což se změnilo až po rozpadu Sovětského svazu.

Při sčítání obyvatel v roce 2011 v Arménii (Population Census 2011) se zjišťovala jak etnická příslušnost, tak i národnost. Jezídi se mohli přihlásit k jezídské národnosti – k té se přihlásilo 35 308 osob (1,2 % obyvatel Arménie). Velmi vysoký podíl věřících je v Arménii typický pro všechny etnické skupiny (96 %), včetně Jezídů (95,5 %). Naprostá většina Jezídů se přihlásila k jezídismu – 69 % arménských Jezídů. Zhruba 10 % Jezídů se přihlásilo k pohanství a přibližně stejný podíl k Arménské apoštolské církvi. Naopak k jezídismu se přihlásilo přes 30 % Kurdů. Tyto výsledky tedy ukazují, že jezídská etnicita může zahrnovat i příslušnost k jinému náboženství.

Jezídskou etnicitu tedy lze označit za nedílně propojenou s jezídským náboženstvím, a to dokonce i u těch Jezídů, kteří se k jezídskému náboženství nehlásí. U těchto Jezídů zůstává vazba na původní náboženskou tradici a s ní spojené historické povědomí propojené na prvním místě s pronásledováním. Motiv pronásledování a přinesených obětí tak jezídskou pospolitost stabilizuje velmi silně.

Diaspora

Přestože si jsou Jezídi velmi dobře vědomi odlišností mezi jednotlivými skupinami (v centru jezídismu v Iráku, v západoevropské nebo kavkazské diaspoře), existuje mezi nimi stále velice silné pouto jednoty.

Jezídismus a jeho náboženský obsah vychází především z ústně přetvářené posvátné tradice. Jezídi v Gruzii a Arménii tvoří do značné míry stabilní společenství, které se formovalo více než jedno století. Jezídští respondenti v Arménii se shodovali v tom, že jejich aktuální náboženská situace i vztah s většinovou společností jsou na vynikající úrovni. To souvisí i s tím, že Jezídi podobně jako Arméni spojují vlastní etnicitu s motivem pronásledovaného národa. V tomto ohledu si jsou Jezídi i Arméni velmi blízcí – podle arménského respondenta (šejch, 51 let) se Jezídi cítí v Arménii skoro jako doma. Podle tohoto respondenta je třeba dávat důraz právě na slovo *skoro*, protože žádné místo na zemi by Jezídi neměli označovat jako domov, ten bude až v nebi. Naproti tomu německá diaspora je v mnoha ohledech značně neukotvená a hledající správný vztah s většinovou společností.

Jezídské náboženství bylo v minulosti jednoznačně vázáno na posvátná místa v dnešním Iráku/Kurdistánu. Jednalo se o „svatou zemi“, podobně jako vnímali „zaslíbenou zemi“ Židé. Pouze v údolí Láliš bylo možné podstoupit iniciační obřady, pouze zde bylo možné získat posvátné předměty – například tvarované bílé kuličky hlíny *berát*, připravované zasvěcenými osobami žijícími v celibátu.

Po vynucených odchodech Jezídů a vzniku diaspor se vztah k nejposvátnějšímu jezidskému místu začal proměňovat, na což poukazoval například jezidský poslanec kurdského parlamentu šejch Šamó (2016):

„Odchod do zahraničí je pro náboženskou či etnickou menšinu vždy smrtelným rizikem. Křesťan může zajít do kostela kdekoliv na světě. Muslim může podobně kdekoliv zajít do mešity. Ale jezidské svatyně a posvátná půda jsou pouze v Kurdistánu. Jedině tam lze plnohodnotně praktikovat naši víru. Migrace jednotlivce sice zachrání, ale naši komunitu může kulturně zničit. Teď přemýšlíme o otevření jezidských chrámů v Evropě, což pro nás bylo do roku 2014 naprosto nepředstavitelné.“ (Černý 2017)

Vznik diaspor a zcela nová skutečnost, kdy už podstatná část Jezídů žije mimo původní tradiční jezidská místa, ovšem jezidskou komunitu nedecimuje. Naopak, diaspory v Arménii a Gruzii disponují představiteli velmi dobře vzdělanými v jezidské věrouce, a stávají se tak přínosem a stabilizačním faktorem pro celosvětovou jezidskou kulturu a komunitu. V Gruzii byla založena Mezinárodní jezidská teologická akademie, která nabízí tříleté studium Teologie a Praktická teologie (rituální služba). Nejedná se o školu pro široký okruh zájemců, ale uchazeči o studium mohou být pouze středoškolsky vzdělaní Jezídi. Nejvíce studentů jezidské akademie je z Německa, Ruska, Gruzie, Arménie a Belgie (respondent z Gruzie, 45 let).

Přestože se na jezidské akademii zdůrazňuje význam jezidské ústní tradice a posvátných hymnů jako hlavní pokladnice jezidské víry, je patrné, že bez písemné fixace hlavních posvátných textů a vytvoření závazného kánonu posvátných textů může docházet k šíření zkreslených a zfalšovaných textů, a to jak na internetu, tak v tištěných publikacích. K vydání hlavních děl jezidské tradice schválených duchovními dosud nedošlo. Nepochybně k tomu však dojde, vezmeme-li v úvahu rostoucí počet falešných fragmentů přidávaných ke starým hymnům, nebo dokonce nových děl stylizovaných jako starobylá a publikovaných v jezidských časopisech (Rodziewicz 2022).

Tato akademie se tak může stát dalším významným vzdělávacím centrem, když v iráckém Kurdistánu došlo k přerušení tradiční výuky jezidského náboženství ve školách na více než jednu generaci. Jezidové získávali své náboženské vzdělání tradičním způsobem během období monarchie v Iráku, dokud nebylo v roce 1963 zastaveno po převzetí moci stranou Baas. Poté, co se v roce 1979 stal prezidentem Saddám Husajn, se situace pro Jezídy ještě zhoršila. Teprve ve 2. polovině 90. let 20. století došlo k vytvoření kompletních náboženských osnov od základních po střední školy, to ale bylo brzy přerušeno vládou Islámského státu (respondent z Iráku, 72 let).

Ani v nejpočetnější jezidské diaspoře v Německu mnoho Jezidů nemělo téměř žádný přístup ke kvalifikovanému náboženskému vzdělání. Na rozdíl od jiných náboženských skupin neexistovaly žádné organizované instituce, které by se zabývaly výzkumem jezidismu v akademickém rámci. Němečtí Jezidi si uvědomují, že vzhledem ke změněným životním podmínkám přestává být tradiční ústní forma předávání teologických a historických znalostí účinná. Němečtí Jezidi se proto snaží vytvořit moderní a institucionalizovanou formu předávání znalostí, která by odpovídala současné realitě charakterizované příklonem k psaným textům. Dnešní generace rodičů v Německu také nedokázala předat tradice svým dětem – samozřejmě ne vlastní vinou, protože ve svých osadách neměla téměř žádnou příležitost se náboženským obsahem zabývat. Mladá generace je v Německu intelektuálně a teologicky do značné míry ponechána sama sobě. Rasistické zkušenosti, které mnozí Jezidové zažívají, vedly k tomu, že se stále více mladých Jezidů zapojuje do jezidských sociálních sítí, aby našli a vypracovali správné reakce a strategie (Aldonani – Agojan 2021).

V Německu jsou zakládána jezidská kulturní centra, vydávají se časopisy s tématy jezidismu, jsou vytvářena diskusní fóra, ve kterých se probírají nejaktuálnější témata. Postupně se opouští od ústní tradice předávání kultury, jezidské časopisy a fóra se pokoušejí všechno již písemně zachytit, hlavně co se týče kulturního dědictví. „Nový jezidismus“ již není zaměřen výhradně na nejposvátnější místo Láliš v iráckém Kurdistánu, přestože toto místo zůstává „domovem“ všech Jezidů na světě (Doboš 2021).

I když obrovský exodus Jezidů na jednu stranu výrazně oslabil původní jezidskou komunitu na území dnešního iráckého Kurdistánu, činnost Jezidů v nových diasporách spíše jezidskou komunitu posiluje.

Geografické rozdíly a jejich vliv na proměnu náboženství

Pro kavkazské Jezidy (v Arménii a v Gruzii) nepředstavuje žádný problém sdílení esenciální podstaty jejich náboženství – víry v jednoho Boha – s příslušníky dalších náboženství. Toto sdílení se projevuje dokonce i tím, že Jezidi převzali celou řadu křesťanských svátků, které slaví společně s křesťanskou většinou v křesťanských kostelích. Tito Jezidi ale rozhodně nechtějí být označováni jako křesťané, protože je pro ně velmi důležitá hrdost na jejich jezidské tradice. U těch Jezidů, kteří žijí v oblastech geograficky bližších nejposvátnějším místům jezidismu v iráckém Kurdistánu, je ale patrný mnohem větší důraz právě na typické jezidské tradice (ortopraxi), u kterých se v některých případech může jevit, že jsou považovány za důležitější než samotná transcendentní složka jejich náboženství.

Pojem stabilita se považuje za něco velmi pozitivního, většinou jako protiklad k chaosu. Když při identifikaci toho, které náboženské prvky jsou esenciální (a neměly by podléhat výrazným změnám) a které ne, dojde k záměně, pak náboženství přestává plnit společensky stabilizační funkci. Je to především tehdy, když požaduje zakonzervování těch prvků, které s podstatou náboženství souvisí jen velmi okrajově, a naopak nijak nezduřazuje esenciální prvky daného náboženství. Velice trefně popisuje proměnu společensko-stabilizační funkce náboženství James Thrower (1999). Podle něj, když náboženství přestane být živým jádrem kultury, tj. když se jeho status stane problematickým, začnou se objevovat akademické teorie, které mají vysvětlit jeho existenci.

Philipp Kreyenbroek a Khanna Omarkhali (2016) v této souvislosti varují před náboženským „esencialismem“, tj. před pohledem na náboženství jako na věčnou konstantu, která je základem a inspirací všech aktuálních projevů náboženství. Podle těchto autorů panuje široká shoda v tom, že jezidská tradice klade větší důraz na správné chování (ortopraxe) než na otázky pravé víry (ortodoxie). V mnoha tématech tak lze nalézt různá vyprávění, která z logického hlediska vykazují rozpory. Například mezi iráckými Jezídy existuje víra v reinkarnaci, ale v jezidském náboženském diskurzu jsou také velmi silně přítomny pojmy nebe a peklo.

V případě současného jezidismu, který se stále výrazněji přesouvá z místa jeho tradičního výskytu na Blízkém východě do diaspor v západní Evropě, se prohlubují rozdíly mezi místními tradicemi. Zároveň se zvýrazňuje skutečnost, že jezidské struktury a společenské normy, které byly dlouho považovány za neměnné, se mohou proměňovat poměrně rychle.

V souvislosti se vznikem jezidských diaspor mimo irácký Kurdistan jsme v současnosti svědky i pomalého přesunu hlavního teologického centra do míst v diaspoře. Kurdistánská posvátná místa (údolí Láliš) jsou nezpochybnitelná, ale místa, odkud zaznívá hlas jezidských náboženských autorit, se proměňují a posouvají na Kavkaz a do Evropy – často za podpory kulturních organizací z Láliše.

Mezi Jezídy lze pozorovat rozrůzněnost v náhledu na to, kde je „správné“ náboženství, případně kdo je jednoznačnou autoritou při rozhodování v náboženských otázkách. Jezídi v iráckém Kurdistanu často dávají najevo, že právě oni, kteří žijí na nejposvátnějších místech jezidismu, jsou nositeli správné tradice. Naproti tomu Jezídi v Arménii (a dalších diasporách, které jsou od Arménie odvozené) nejsou v přijímání a uznávání těchto tradic jednotní.

Část arménských Jezídů považuje irácké Jezídy za nevzdělané jak ve věci všeobecného rozhledu, tak i ve věcech náboženských. Podle jednoho z respondentů z Arménie, představitele vyššího duchovenstva (šejch, 58 let), je většina iráckých Jezídů pod vlivem pověr a nesprávných nauk (např. víra v reinkarnaci, která

má být důsledkem vlivu působení Indů, kteří do oblasti Kurdistánu měli přijít již před několika staletími). Tento špatný stav je daný naprosto nedostatečným vzděláním ve všech ohledech – místní Jezídi si tak do svého náboženství svévolně přidávají prvky, které se jim líbí, a naopak odstraňují ty, které se jim nelíbí.

Druhý, do značné míry protichůdný, názor představuje jiný respondent, podle kterého arménští Jezídi téměř opustili své náboženství a měli by se vrátit ke svým skutečným jezidským kořenům, které mohou objevit ve věrouce, ale i zvycích a obřadech iráckých Jezídů (respondent z Arménie, 30 let).

Iráctí Jezídi, kteří navštívili Jezídy v Německu, uvádí, že se už v jejich případě nejedná o skutečné Jezídy – *„němečtí Jezídi mají ve všech ohledech tolik svobody, ale v mnoha ohledech přestávají být Jezídy, protože nedodržují základní jezidské zvyky a pravidla, i když se k jezidismu hlásí“* (respondent z iráckého Kurdistánu, 56 let).

Právě tyto spory o hlavní prvky jezidského náboženství mohou vést k ozřejnění jejich důležitosti. Podle jednoho z arménských respondentů nově postavené jezidské chrámy v Arménii (ve vesnici Aknalič a Rya Taza) nejsou z mnoha důvodů opravdovými jezidskými chrámy, ale spíše jen kulturními centry (nepatří celé jezidské obci, ale zůstávají v majetku jejich stavitelů, bohatých jezidských podnikatelů, mají nesprávnou symboliku, protože na kopolích je symbol slunce...) – tento náhled respondent převzal od Jezídů z iráckého Kurdistánu. Na druhou stranu podle dalšího z respondentů je stavba jakéhokoli jezidského chrámu důležitým symbolem pospolitosti jezidské komunity, ale právě jen symbolem: chrám je všude tam, kde se člověk modlí k Bohu. Přestože je chrám velmi vhodný k modlitbě, podobně jako modlitební místnost v jezidských domech, chrámem se může při modlitbě stát i třeba prostor v automobilu.

Shrnutí

Na základě srovnání jezidských komunit na Kavkaze, Německu a v iráckém Kurdistánu je patrné, že nelze jednoznačně označit hlavní stabilizační prvek jezidského náboženství ani pro jezidskou komunitu, ani pro samotné jezidské náboženství. Některé stabilizační prvky jezidského náboženství, mezi něž patří například striktní požadavek na uzavírání sňatků pouze uvnitř dané jezidské podskupiny (šejchové, pírové a mirídi), mají skutečně pozitivní vliv na kompaktnost jezidských komunit – to je patrné zejména u Jezídů na původním místě jejich náboženství v iráckém Kurdistánu. Podobná situace je i v Arménii nebo Gruzii, kde Jezídi žijí společně s většinovou společností už několik generací. Naprosto odlišná situace je ale u Jezídů, kteří žijí v diaspoře v některém ze západoevropských států (především v Německu). Zvyklosti spojené s endogamními sňatky jsou často ze strany většinové společnosti považované za něco velmi nepatřičného, a jsou z toho důvodu často odmítány

i mladou generací. Nejedná se jen o generační konflikt, ale o stanovení hranic, do jaké míry je třeba přijmout pravidla a požadavky většinové společnosti a nakolik přijetí těchto požadavků povede k erozi jezídské identity.

Nejvýznamnějším stabilizujícím faktorem pro Jezídy tak zůstává především motiv pronásledovaného národa – protože pronásledování probíhalo především z náboženských důvodů, docházelo k velmi silnému propojení náboženství a etnické identity. Tento motiv jako velice silný identitotvorný prvek se vyskytuje u všech jezídských skupin.

Jakmile se náboženství v jakékoli společnosti stane etablovaným (zavedeným), předpokládá se jeho stabilizační role pro celou společnost (od stability rodinného, společenského a občanského života až po žádoucí transcendentní obsah). Jezidismus získal status etablovaného náboženství pouze na některých místech iráckého Kurdistánu, kde došlo jak k uznání Jezídů, tak i dokonce k investicím do jezídských kulturních i náboženských aktivit – především kvůli získání loajality vůči vládnoucím kurdským stranám. Podobný status získali Jezídi v Arménii a v Gruzii, kde kromě náboženské svobody stát uznává (a podporuje) samostatnou jezídskou národnost. Protože v těchto zemích je velmi vysoký podíl věřících osob napříč všemi etnickými skupinami, role jezídského náboženství jako společenského stabilizačního faktoru není nijak zpochybňována. Je to i proto, že jezidismus v této oblasti převzal celou řadu křesťanských prvků a z pohledu většinové společnosti je považován za náboženství blízké. Za etablované náboženství rozhodně nelze považovat jezidismus v německé diaspoře pro celou řadu prvků, která je pro německou většinovou společnost příliš odlišná. Z tohoto důvodu je jezídské náboženství považováno v některých případech za sektu, a tím spíše za destabilizující faktor pro společnost.

Provedený výzkum mezi geograficky odlišnými jezídskými komunitami rovněž ukázal, že důraz na stabilitu a vynucování dodržování určitých kulturních a náboženských prvků může naopak vést k nestabilitě a opuštění jezídské komunity.

Květen 2022

Literatura

- Açıkyıldız-Şengül, Birgül. 2018. The Yezidis: An ancient people, tragedy, and struggle for survival. In: Rowe, Paul S. (ed.): *Routledge Handbook of Minorities in the Middle East*. London – New York: Routledge.
- Akopjan, Viktor. 2020. Stalinskaja «etnitčeskaja inženěrija» v Zakavkaz'e po vsesojuznyj perepisjam 1930-ch godov. *Patmut'yun yev k'aghak'akanut'yun*, 71.

- Al-Hasani, A. R. 2017. *al-Yazīdiyūn fi ḥādirihim wa-māḍihim*. Baghdad: Al Manhal.
- Aldonani, Gian – Agojan, Sarkis. 2021. Die Endogamie-Gebote der Jesid:innen: Rassismuskritische Perspektiven auf dem Prüfstand. *Stelle für Jesidische Angelegenheiten* [on-line]. 5. 8. 2021. [11-01-2022]. Dostupné z: <https://s-j-a.org/blog/die-endogamie-gebote/>
- Alyazidiyat eaqayid munharifat wa'afkar dalatin. 2013. *Tariq al'iislami*, 14. 6. 2013.
- Asatrian, Garnik – Arakelova, Victoria. 2003. Malak-Tawus: the Peacock Angel of the Yezidis. *Iran and the Caucasus* 7, 1: 1–36. <https://doi.org/10.1163/157338403x00015>
- Černý, Karel. 2017. Iráčtí jezídé: Motivy současné migrace do Evropy. *Mezinárodní vztahy* 52, 2: 5–28.
- Čumakova, Tatiana V. 2012. Podgotovka k vsesojuznoj perepisi 1937 g. sozdanie karty religij SSSR. *Dialog so vremenem* 41: 296–316.
- Doboš, Natalia. 2021. Zachování etnické identity a kultury Jezidů v Německu. *Kulturní studia / Cultural Studies* 9, 17: 118–149. <https://doi.org/10.7160/KS.2021.170205>
- Evans-Pritchard, Edward Evan. 1965. *Theories of primitive religion*. Oxford: Oxford University Press.
- Gellner, Ernest. 2008. *Nations and nationalism*. Cornell University Press.
- Gökçen, Amed – Tee, Caroline. 2010. Notes from the Field: Yazidism: A New Voice and an Evolving Culture in Every Setting. *British Journal of Middle Eastern Studies* 37, 3: 405–427. <https://doi.org/10.1080/13530194.2010.524442>
- Goodman, Annkathryn – Bergbower, Hannah – Perrotte, Violette – Chaudhary, Arun. 2020. Survival after sexual violence and genocide: trauma and healing for Yazidi women in Northern Iraq. *Health* 12, 6: 612–628.
- Greaser, Jordan. 2018. *Attitudes of Sinjari Yezidis in Iraq Regarding the Rape of Yezidi Women and the Babies Born from Rape During the ISIS Genocide*. Omaha: University of Nebraska Medical Center.
- Guest, John S. 2012. *Survival Among the Kurds*. London – New York: Routledge.
- Hroch, Miroslav. 2021. Evropský národ vs. globalizovaný nacionalismus. *Kulturní studia* 9, 16: 2–18. <https://doi.org/10.7160/KS.2021.150101>
- Kaczorowski, Karol. 2014. Yezidism and Proto-Indo-Iranian Religion. *Fritillaria Kurdica* 3/4: 106–121.
- Khenchelaoui, Zaim – Burrell, Jean. 1999. The Yezidis, People of the Spoken Word in the midst of People of the Book. *Diogenes* 47, 187: 20–37. <https://doi.org/10.1177/039219219904718703>

- Kreyenbroek, Philip G. 1995. *Yezidism: Its Background, Observances and Textual Tradition*. Lewiston: The Edwin Mellen Press.
- Kreyenbroek, Philip G. – Rashow, Khalil Jindy. 2005. *God and Sheikh Adi are perfect: sacred poems and religious narratives from the Yezidi tradition*. Iranica Bd. 9. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.
- Kreyenbroek, Philip G. 2009. *Yezidism in Europe: different generations speak about their religion*. Iranica Bd. 8. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.
- Kreyenbroek, Philip G. – Omarkhali, Khanna. 2016. Yezidi Spirits? On the question of Yezidi beliefs: A review article. *Kurdish Studies* 4, 2: 197–207.
- Kubálek, Petr. 2015. Jezídi. In: Gebelt, Jiří a kol.: *Ve stínu islámu. Menšínová náboženství na Blízkém Východě*. Praha: Vyšehrad.
- Maisel, Sebastian. 2013. Syria's Yezidis in the Kūrd Dāgh and the Jazīra: Building Identities in a Heterodox Community. *The Muslim World* 103, 1: 24–40. <https://doi.org/10.1111/j.1478-1913.2012.01417.x>
- Nadirov, Nadir K. 2003. *My, kurdy-kazachstancy*. Almaty: Tip. Print.
- Nicolaus, Peter – Yuce, Serkan. 2017. Sex-Slavery: One Aspect of the Yezidi Genocide. *Iran and the Caucasus* 21, 2: 196–229. <https://doi.org/10.1163/1573384x-20170205>
- Nisan, Mordechai. 2015. *Minorities in the Middle East: a history of struggle and self-expression*. Jefferson, N. C.: McFarland.
- Population Census 2011. 2011 *Population (urban, rural) by Ethnicity, Sex and Religious Belief. Republic of Armenia, De jure population*. Yerevan: Statistical Committee of the Republic of Armenia.
- Renan, Ernest. 1882. *Qu'est-ce qu'une nation?* Paris: Calmann-Lévy.
- Rodziewicz, Artur. 2022. Between Orthopraxy and Orthodoxy: International Yezidi Theological Academy in Tbilisi. *Kulturní studia* 1, 18: 81–116. <https://doi.org/10.7160/KS.2022.180104>
- Rodziewicz, Artur. 2018. Milete min Êzîd. The Uniqueness of the Yezidi Concept of the Nation. *Securitologia* 1, 27: 67–78.
- Six-Hohenbalken, Maria. 2019. May I be a sacrifice for my grandchildren—Transgenerational transmission and women's narratives of the Yezidi ferman. *Dialectical anthropology* 43, 2: 161–183. <https://doi.org/10.1007/s10624-018-9506-9>
- Slovar nacionalnostěj*. 1937. Moskva: Sojuzorgutčet.
- Spät, Eszter. 2005. *The Yezidis*. London: Saqi.
- Thrower, James. 1999. *Religion: The classical theories*. Georgetown University Press.
- Vsesojuznaja perepis' naselenija 1926 goda*. 1928. Moskva: Izdanije CSU Sojuza SSR.